

Χρονικό

ΕΚΔΟΣΗ Δ' • ΤΕΥΧΟΣ 99 • ISSN 1986-048X • ΔΩΡΕΑΝ ΜΕ ΤΟΝ ΠΟΛΙΤΗ • ΚΥΡΙΑΚΗ 19 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 2020

**Το κρησφύγετο
της ΕΟΚΑ στο Όμοδος**

ΜΕΓΑΛΗ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Ένα μνημειώδες έργο
αναφοράς 9000 χρόνων
για την Κύπρο, απαραίτητο
σε κάθε βιβλιοθήκη

Πλήρως ανανεωμένη
με χιλιάδες νέες φωτογραφίες
από τις κατεχόμενες πόλεις,
χωριά και ιστορικά μνημεία

20 Τόμοι
100 Επιστήμονες
100.000 Λήμματα

Για πληροφορίες: mke@politis-news.com | τηλ.: 22861888

ΤΩΡΑ Η ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΣΑΣ!

ΑΠΟ ~~700~~ ΕΥΡΩ

ΤΩΡΑ ΜΟΝΟ **300** ΕΥΡΩ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ 20 ΤΟΜΟΥΣ

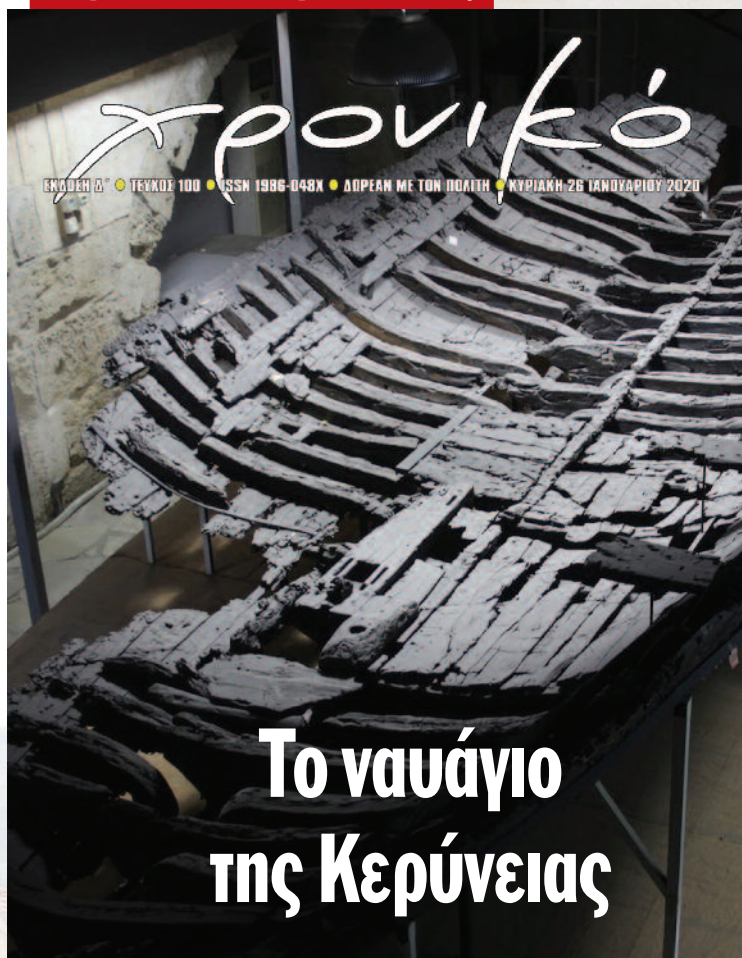
ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΚΑΙ ΣΤΑ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΑ

Από το Α-Ω

Όλα όσα πρέπει να ξέρεις
για την Κύπρο:

Ιστορία • Γεωγραφία
Πολιτική • Πολιτισμός
Προσωπικότητες
Πανίδα • Χλωρίδα

Διαβάστε στο επόμενο τεύχος

Στους στίχους της «Κυπριακής Συμφωνίας» του Θεοδόση Πιερίδη παραδίδεται ευσύνοπτα, με τρόπο που μόνο η ποίηση δύναται να πετύχει, το κοινωνικό γίγνεσθαι της Κύπρου ενόψει του αντιαποικιοκρατικού αγώνα· το μεγαλείο της δύναμης του «μικρού» τούτου τόπου τον οποίο τείνουν να «ηγοαριάζουνε λήθος» οι κατά τόπους «εμπόροι». Στο σημερινό «Χρονικό» η Ιλιάνα Κουλαφέτη διηγείται ένα μικρό -μα αναπόσπαστο- κομμάτι της ιστορίας του απελευθερωτικού αγώνα, αυτό του κρησφύγετου του Ομόδους, της ζωντανής θύμησης ενός αγώνα ο οποίος επεκτάθηκε σε όλο το φάσμα της κυπριακής κοινωνίας· σε νέους, γέρους, άντρες και γυναίκες. Αποκαλύπτεται η μικροϊστορία της ηρωικής κοινότητας του Ομόδους, η οποία και «ήθελε» και «μπόρεσε» να φιλοξενήσει τους αγωνιστές, να τηρήσει τον όρκο της σιωπής αφοσιωμένη στα υψηλά ιδανικά, αποδεικνύοντας πόσο μπορεί να «γίνη η Κύπρος μεγάλη».

Βαλάντω Κωνσταντίνου

Ταυτότητα

Ιδιοκτησία:

Εκδόσεις ΑΡΚΤΙΝΟΣ ΛΤΔ

Εκδότης:

Γιάννης Παπαδόπουλος

Διευθυντής:

Διονύσης Διονυσίου

Έρευνα / επιμέλεια:

Βαλάντω Κωνσταντίνου

Υπεύθυνη Διαφήμισης:

Βάσω Κομνηνού

Διαφήμιση:

Γιούλα Μεττή, Μιχάλης Γεωργίου, Λάκης Σοφοκλήδης

Σελίδωση /

Διαχωρισμός χρωμάτων:

S.O. Entypo Services

Εκτύπωση:

PRINTCO Manufacturing
& Trading LTD

Περιεχόμενα

04. Η συμβολή του Ομόδους στον αγώνα της ΕΟΚΑ

09. Η κατασκευή του κρησφύγετου

11. Οι αντάρτες και η καθημερινότητά τους

12. Η προδοσία

19. Οι αγωνιστές του κρησφύγετου

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Αναπαράσταση της σύλληψης των αγωνιστών που βρίσκονταν στο κρησφύγετο, χωρίς ωστόσο να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, καθώς, όπως επισήμαναν η Μαρούλλα Αντωνίου και ο Γιώργος Παλαιολόγος, η σύλληψη δεν έγινε κατ' αυτόν τον τρόπο στο εσωτερικό και επιπλέον το κρησφύγετο, που διακρίνεται ελάχιστα στον υπόγειο χώρο, δεν ήταν τόσο μεγάλο και δεν είχε έπιπλα. Φωτογραφία: Ιλιάνα Κουλαφέτη.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Η **Ιλιάνα Κουλαφέτη** είναι απόφοιτος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Αθηνών και κάτοχος μεταπτυχιακού Σύγχρονης Ιστορίας από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα επικεντρώνονται στην προφορική ιστορία και τη μικροϊστορία. Έχει δημοσιεύσει άρθρα για την ιστορία του ρεμπέτικου, την ιστορία των γυναικών, έχει διεξαγάγει μελέτες και έχει ετοιμάσει ντοκιμαντέρ γύρω από τη μνήμη, το τραύμα και τη δημιουργία ταυτοτήτων.

Εσωτερική άποψη της Ιεράς Μονής Τιμίου Σταυρού στο Όμοδος.

Στις 21 Ιανουαρίου 1957 ένα βρετανικό απόσπασμα στρατιωτών περικύκλωσε το Όμοδος, κατόπιν πληροφορίας πως εκεί υπήρχε κρησφύγετο. Της βρετανικής στρατιωτικής ομάδας ηγείτο ο αστυνομικός επιθεωρητής Μπάρτλοου ¹, ο οποίος εισήλθε στην οικία της Μαρούλλης Αντωνίου και του Άριστου Θεοδώρου. Μετά από δίωρη έρευνα και υπόδειξη κουκουλοφόρου, κατέσβησε τη φωτιά που έκαιγε στο τζάκι του σπιτιού, μετακίνησε την πλάκα και ανακάλυψε οπή εμβαδού 18x18 που οδηγούσε σε κρησφύγετο. Σε αυτό υπήρχαν οκτώ αγωνιστές.

Οι διαδικασίες ήταν ταχείες. Συνέλαβαν τους αγωνιστές και τα μέλη της οικογένειάς τους, και στη συνέχεια τους μετέφεραν στα κρατητήρια Πλατρών. Αργότερα, οι βρετανικές αρχές ανατίναξαν το σπίτι της οικογένειας Θεοδώρου, αφήνοντας συντρίμια στη θέση του ².

Σήμερα το κρησφύγετο, που αποτελεί προέκταση της σημερινής οικίας Θεοδώρου, αποτελεί μουσείο ανοιχτό στο κοινό και συνάμα τόπο μνήμης και τιμής για τους Ομοδίτες κατοίκους της επαρχίας Λεμεσού, οι οποίοι έλαβαν μέρος ως κοινότητα στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα της ΕΟΚΑ.

Το παρόν «Χρονικό» ξετυλίγει την ιστορία του κρησφύγετου από την ημέρα που δόθηκε η εντολή δημιουργίας του ³ από τον υπαρχηγό της ΕΟΚΑ Γρηγόρη Αυξεντίου. Η έρευνα αυτή αποτελεί προέκταση της μελέτης «Μη ορρωδήσασι: Οι γυναίκες του Ομόδους αφηγούνται τη συμμετοχή τους στον Αγώνα» που παρουσιάστηκε στο Α' Επιστημονικό Συνέδριο «Όμοδος: Ιστορία και Πολιτισμός», η οποία βασίστηκε τόσο στις αφηγήσεις των ιδίων των πρωταγωνιστών του, ήτοι τους ιδιοκτήτες της οικίας που παραχώρησαν χώρο για την κατασκευή του και τους αγωνιστές που έζησαν ένα διάστημα του αγώνος σε αυτό, όσο και

στα αρχεία που σχετίζονται με την ύπαρξη του κρησφύγετου. Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα πρέπει να δοθούν στον εγγονό της Ελένης Αντωνίου, Μιχάλη Γεωργίου, για την προθυμία και τη συμβολή του στην παρούσα έρευνα, τη Σταυρούλλα Θεοδώρου, κόρη της Μαρούλλης Αντωνίου για τη φιλοξενία και βοήθειά της και τον Δρ Ανδρέα Κάρυο για τη συνεργασία και τις πολύτιμες συμβουλές.

Η συμβολή του Ομόδους στον αγώνα της ΕΟΚΑ

Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες των κατοίκων του Ομόδους, λίγο πριν από την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ κάποιος διοικητής της Κύπρου επισκέφθηκε το χωριό και υποσχέθηκε βελτίωση και αναβάθμιση των συνθηκών ζωής των κατοίκων. Οι Ομοδίτες, μπολιασμένοι με αίσθημα πατριωτικό, το οποίο είχαν «φροντίσει» να τους κληροδοτήσουν η Ιερά Μονή Τιμίου Σταυρού και η Ελληνική Σχολή που λειτούργησε εκεί κάποια χρόνια ⁴, τον υποδέχθηκαν στη μεγάλη πλατεία χτυπώντας τενεκές. Στο άκουσμα των κούφιων υποσχέσεών του, όρθωσαν το ανάστημά τους και τον έδιωξαν από το χωριό, αφού πρώτα φρόντισαν να τον τυλίξουν σε μια ελληνική σημαία. Για τους κατοίκους του εν λόγω Κρασχωριού της επαρχίας Λεμεσού η μόνη αναβάθμιση που περίμεναν να επιτευχθεί στη ζωή τους ήταν η Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα ⁵.

Λαμβάνοντας υπόψη, λοιπόν, το κλίμα της εποχής, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός πως οι Ομοδίτες τάχθηκαν πιστά στα ιδεώδη της κυπριακής επανάστασης, είτε κρατώντας όπλα, είτε βοηθώντας τους αγωνιστές, είτε τηρώντας σιγή ιχθύος, συμβάλλοντας έτσι καθοριστικά στον Κυπριακό Αγώνα ⁶. Στο σύνολό τους «στρατολογήθηκαν» 57 κάτοικοι από την κοινότητα

1. «Εις ποινήν φυλακίσεως διά βίου καταδικάσθησαν χθες οι συλληφθέντες εις το κρησφύγετον Ομόδους», Φιλελεύθερος, 25 Απριλίου 1957.

2. Κ. Παπαδήμας, «Στην περιοχή του ανατιναγμένου κρησφύγετου», Τάιμς οφ Σάιπρους, τόμος Α', αρ. 8, 30 Σεπτεμβρίου 1957, σελ. 66.

3. Αρχείο Συνεντεύξεων Ιλιάνας Κουλαφέτη (στο εξής Α.Σ.Ι.Κ.), Συνέντευξη Μαρούλλης Αντωνίου στους Ιλιάνα Κουλαφέτη και Ανδρέα Κάρυο, 17 Αυγούστου 2019. Η Ελένη Αντωνίου - Γεωργίου - Νεοκλήους και Μαρούλλα Αντωνίου-Θεοδώρου, είναι δύο από τα πέντε παιδιά των

Αντώνη Βουνιώτη και Φιγούρα Γερολέμου-Αντωνίου. Και τα πέντε παιδιά έλαβαν το επώνυμο «Αντωνίου» από το όνομα του πατέρα τους Αντώνη. Στο παρόν κείμενο διατηρούνται μόνο τα πατρώνυμά τους προς αποφυγήν σύγχυσης, ήτοι Ελένη και Μαρούλλα Αντωνίου.

4. Κώστας Νικολαΐδης, Ιστορία της Ιεράς Μονής του Τιμίου και Ζωοποιού Σταυρού Ομόδους, Χριστόδουλος Γ. Βασιλειάδης & ΣΙΑ ΔΕΠΕ, Λευκωσία, 2019.

5. Κώστας Παπαγεωργίου, Όμοδος, χ.ε., x.x., σελ. 50.

6. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950, Αθήνα, 2004, σελ. 236.

Η Μαρούλλα Αντωνίου, έξω από το κρησφύγετο του Ομόδους, κρατώντας φωτογραφία του συζύγου της Αρίστου Θεοδώρου. Φωτογραφία: Ιλιάνα Κουλαφέτη.

Ομόδους⁷, ένας διόλου ευκαταφρόνητος αριθμός, καθώς σύμφωνα με την απογραφή του 1960 οι κάτοικοι ήταν 942⁸.

Σύμφωνα με τις αδελφές Αντωνίου (Ελένη και Μαρούλλα), μέλη της ιδιοκτήτριας οικογένειας του κρησφύγετου, «το Όμοδος είσιν πάρα πολλούς αγωνιστές, όλη η νεολαία σχεδόν ήταν αναμειγμένη στον Αγώνα. Ούλληον το χωρκόν ήταν αναμειγμένο»⁹ και «όσοι ήταν γραμμένοι στην ΕΟΚΑ, τζι όσοι δεν ήταν, δεν εμίλιν κανέναν! Εβλήπαν αλλήλν δεν εμιλούσαν να προδώσουν, ήταν ούλληον το χωρκόν ενωμένο τζι αναμειγμένο. Όλοι εξέρασιν αλλήλν δεν εμίλιν κανέναν, ούτε να ψιθυρίσουν να κάμουν κουτσομπολιό. Εξέραν ότι είσιε Αγώνα, ότι είσιε ΕΟΚΑ. Μα έννεν για τσείντην Ελλιάδα που επήεν ο κόσμος τζι εθυσιάστην; Τζι επήεν ούλληος ο κόσμος! Για την ΕΟΚΑ»¹⁰.

Η πιο πάνω μαρτυρία συνάδει με τις πληροφορίες που δίνουν τόσο το Χρονικόν Αγώνος του Γεώργιου Γρίβα¹¹ όσο και τα αρχεία του Μνημείου Αγωνιστών της ΕΟΚΑ¹². Σύμφωνα με το Χρονικόν, ο Γεώργιος Γρίβας είχε αποφασίσει την ένταξη του Ομόδους εντός της επιχειρησιακής δράσης του τομέα

7. Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), Μνημείων Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959, τόμος Η', Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού – Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία, 2004, σελ. 547-548.

8. Republic of Cyprus, Census of Population and Agriculture 1960, volume 1, population by location, race and sex, Nicosia, 1962, Table IX.

9. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Μαρούλλας Αντωνίου, ό.π.

10. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου στους Ιλιάνα Κουλαφέτη και Ανδρέα Κάριο στις 27 Ιουλίου 2019.

11. Γεώργιος Γρίβας, Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ, Λευκωσία, 1972, σελ. 142.

12. Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), ό.π., σελ. 547-548.

Η Ελένη Αντωνίου από το Όμοδος, αδελφή της Μαρούλλας Αντωνίου, κρατώντας την εικόνα της Παναγίας με την οποία η μητέρα τους Φιγούρα ευλογοούσε τους αγωνιστές. Μαρτυρεί η Ελένη Αντωνίου σε συνέντευξή της «Η μάνα μου, εντωμεταξύ κάθε φορά που εφκαίναν οι αντάρτες που έσσω μας, έπιανεν τούτην δαμέ την Παναγία τζι εσταύρωνεν τους αντάρτες. Τζι ελάλην τους "Ούτε εσείς να πάθετε κακό γιοι μου, αλλήλν ούτε τζι να σκοτώσετε Εγγλέζους. Γιατί τζιαι τζιείνους μάνα τους εγέννησεν. Τζι όταν μας επιόσασιν πολιτικές κρατούμενες με τη μάνα μου, μετά την προδοσία, ερώτησεν την ο Εγγλέζος ο αξιωματικός "καλή εσύ έπιανες την Παναγία τζι εσταύρωνες τους για να σκοτώσουν;" Τζι ελάλην του η μάνα μου "όι γιε μου. Εγίω εσταύρωνά τους για να ι-γληπουσιν. Γιατί τζιαι τους δικούς σας μάνα τους εγέννησε, αλλήλν τζι εμάς μάνα μας εγέννησε". Τζι εκάμαμεν έτσι κρατούμενες μες στις φυλακές, τζιαιρόν κάμποσο. Θυμούμαι την όταν έμαθεν που τους γιούδες της τζιαι τον γαμπρό της πως εμπήκασιν στην ΕΟΚΑ, έκαμεν μία χαρά! Ουου τζι ελάλην "Για την ΕΟΚΑ! Για την Ελλιάδα!". Έτσι επεράσαμε. Αλλήοι τζιαιροί μάνα μου. Αλλήοι τζιαιροί». Φωτογραφία: Ιλιάνα Κουλαφέτη

Οι γονείς των Ελένης Αντωνίου και Μαρούλλης Αντωνίου, Αντώνης Βουνιώτης και Φιγούρα Γερόλημου-Αντωνίου από το Όμοδος. Πηγή: Αρχείο Ελένης Αντωνίου.

Λεμεσού¹³. Παρ' όλη αυτά, λόγω της μεγάλης έκτασης του τομέα, αυτός κατατμήθηκε σε μικρότερες περιοχές, με αποτέλεσμα τον Φεβρουάριο του 1956 η κοινότητα του Ομόδους να υπαχθεί στον τομέα Αυδήμου-Κοιλανίου. Από τον Ιούνιο του 1956 έως και τον Μάρτιο του 1957 το Όμοδος περιλήφθηκε στον διευρυμένο τομέα Πιτσιλιάς-Αμιάντου-Πηλατρών-Τροόδους, με σκοπό να τεθούν όλες οι αντάρτικες ομάδες της περιοχής υπό την ηγεσία του Γρηγόρη Αυξεντίου.

Σημειώνει ο αγωνιστής Γιώργος Παλαιοθλόγος σχετικά «[...] ο Διγενής, εκτιμώντας την προσφορά του Αυξεντίου στον τομέα Πιτσιλιάς, του έδωσε και ένα κομμάτι από τα Κρασοχώρια, μέχρι το Όμοδος. Και ο Γρηγόρης Αυξεντίου δημιούργησε μια αντάρτικη ομάδα με επικεφαλής τον Νίκο Σπανό και μας έστειλε στο Όμοδος»¹⁴. Ωστόσο, μετά τη θυσία του Αυξεντίου, το Όμοδος επανήλθε στη ζώνη ευθύνης του τομέα Αυδήμου-Κοιλανίου¹⁵.

Όπως αναφέρει ο αρχηγός της οργάνωσης Γεώργιος Γρίβας, η έντονη δράση του τομέα «ήτο περιορισμένη ελλείψει σοβαρών στρατιωτικών στόχων εντός αυτού», καθώς οι κύριες οδικές αρτηρίες της επαρχίας Λεμεσού που τη συνέδεαν με την Πάφο, τη

Η ταυτότητα πολιτικής κρατούμενης της Ελένης Αντωνίου-Γεωργίου με αριθμό κράτησης F.D.P. 15.

Η ταυτότητα πολιτικής κρατούμενης της Φιγούρας Γερόλημου - Αντωνίου με αριθμό κράτησης F.D.P. 14.

Λάρνακα, τη Μαραθάσα και τη Λευκωσία βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των αντάρτικων ομάδων της Πιτσιλιάς και του τομέα Λεμεσού. Ως εκ τούτου στον τομέα δόθηκε τόσος οπλισμός όσος ήταν αναγκαίος για να είναι ευδιάκριτη η κυριαρχία της ΕΟΚΑ στην περιοχή, να οργανωθεί ο πληθυσμός και να παρεμποδίζονται οι κινήσεις των «δυνάμεων ασφαλείας»¹⁶.

Μάλιστα, η μόνη αντάρτικη ομάδα που δημιουργήθηκε στην περιοχή ήταν αυτή του Ανδρέα Μουστάκα στο Όμοδος¹⁷, η οποία αργότερα τέθηκε υπό την αρχηγεία του Νίκου Σπανού. Όπως αφηγείται ο Μιχαλάκης Σπανός, «τον Οκτώβριο του 1956 κατελήφθη και νωθήν με την αντάρτικη ομάδα Ομόδους υπό την αρχηγία του Νίκου Σπανού». Ο Νίκος Σπανός ήταν ένας από τους αγωνιστές που βρήκαν καταφύγιο στο υπό συζήτηση κρησφύγετο του Ομόδους¹⁸. Επιπλέον, στην περιοχή οργανώθηκε ομάδα αντικατασκοπείας από τον αγωνιστή Μιχαήλ Γεωργάλη το 1956, με διαταγή του Γρηγόρη Αυξεντίου¹⁹.

Τέλος, σημαντική ήταν η συνεισφορά και πέντε γυναικών του χωριού, οι οποίες δόθηκαν ολοκληρωτικά στον αγώνα, αγνοώντας τους πιθανούς κινδύνους, ακόμη και το ενδεχόμενο να χάσουν την οικογένειά τους. Πρόκειται για την Ελένη²⁰ και τη

13. Γεώργιος Γρίβας, ό.π., σελ. 142.

14. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Γιώργου Παλαιοθλόγου στους Ιλιάννα Κουλαφέτη και Ανδρέα Κάριο στις 27 Ιουλίου 2019.

15. Γεώργιος Γρίβας, ό.π., σελ. 445.

16. Γεώργιος Γρίβας, ό.π., σελ. 445.

17. Γεώργιος Γρίβας, ό.π., σελ. 445.

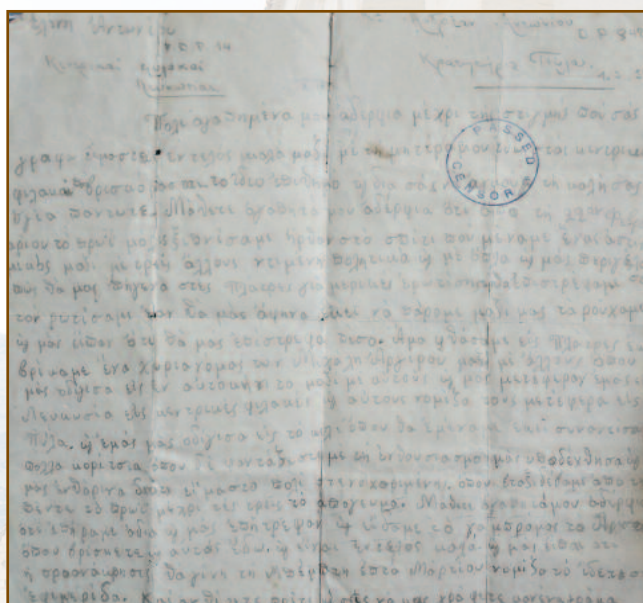
18. Γεώργιος Γρίβας, ό.π., σελ. 401.

19. Παύλος Φ. Ιωαννίδης (επ.), Όμοδος. Τόπος - Άνθρωποι - Ιστορία, εκδόσεις Χριστόδουλος Γ. Βασιλειάδης, Λευκωσία, 2015, σελ. 186.

20. Στο Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), Μητρώον Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959, τόμος Α', Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία, 2004, σελ. 167 εντοπίζεται και ως «Νεοκλήους Μιχαήλ Ελένη»

Η ταυτότητα πολιτικού κρατούμενου του Ιωάννη Αντωνίου με αριθμό κράτησης D.P. 948.

Επιστολή της Ελένης Αντωνίου προς τα αδέρφια της από τις Κεντρικές Φυλακές. Πηγή: Αρχείο Ελένης Αντωνίου.

Μαρούλλα Αντωνίου²¹, τη Φιγούρα Γερολέμου - Αντωνίου²², την Ήβη Πετρίδου²³ και τη Δέσποινα Νεοφύτου²⁴.

Ανάμεσα στους 57 αγωνιστές του Ομόδους συγκαταλέγεται και ο Άριστος Θεοδώρου, σύζυγος της Μαρούλλας Αντωνίου, όπου οι δυο τους πλέον ως οικογένεια Θεοδώρου με τις δίδυμες κόρες τους, παρέδωσαν με αυταπάρνηση την οικία της για την κατασκευή κρησφύγετου κατόπιν εντολής του υπαρχηγού Αυξεντίου²⁵. Ο Άριστος Θεοδώρου και η σύζυγός του Μαρούλλα θεωρούσαν τόσο αυτονόητη την πρότασή τους να κτιστεί κρησφύγετο στην οικία τους, όσο αυτονόητη είναι και η διαδικασία της αναπνοής. Μάλιστα, στη δημιουργία του συνέβαλε σύσσωμη η οικογένεια Αντωνίου, ο πατέρας της Αντώνης Βουνιώτης, η μητέρα της Φιγούρα Γερολέμου - Αντωνίου μαζί με υπόλοιπα τέσσερα παιδιά τους, Γεώργιο, Αντρέα, Ελένη και Γιάννη²⁶.

Η Ελένη Αντωνίου κρατάει ελληνική σημαία με το λογότυπο του Συνδέσμου Πολιτικών Κρατουμένων ΕΟΚΑ 1955-1959 στο κατώφλι του σπιτιού της στο Όμοδος. Φωτογραφία: Ιλιάνα Κουλιαφίτη.

Η Μαρούλλα Αντωνίου (μετέπειτα Θεοδώρου) παντρεύτηκε τον Άριστο Θεοδώρου σε ηλικία 16 ετών, στις 21 Ιανουαρίου 1955, μέρα η οποία, σύμφωνα με την ίδια, υπήρξε επεισοδιακή αφού «έρκουνταν οι Εγγλέζοι, εκάμναν κέρφιοι, τζαι εν έχω ούτε μία φωτογραφία του γάμου μου! Γιατί εσσίζαμεν τες και επετάσσαμεν τες, γιατί έρκουνταν συνέχεια οι Εγγλέζοι και ο άντρας μου ήταν μες στην ΕΟΚΑ νικατωμένος, εν εμπορούσαμεν ούτε φωτογραφίες να φκάλουμε [...]

Μαζί με τους τρεις αδελφούς των νεαρών κοριτσιών στον Αγώνα και στην οικογένεια εντάχθηκε και ο σύζυγος της Μαρούλλας, ο οποίος «εγίνηκεν τζαι τούτος ένας τέταρτος γιος της οικογένειας»²⁷ και όλοι μαζί «έλαβαν μέρος στον αγώνα της ΕΟΚΑ με περίσσια αυταπάρνηση και χαρά»²⁸.

Όσον αφορά την προσφορά και τη συμβολή της οικογένειας

21. Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), Μητρώων Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959, τόμος Α', ό.π., σελ. 175.

22. Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), Μητρώων Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959, τόμος Α', ό.π., σελ. 184.

23. Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), Μητρώων Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959, τόμος Ε', Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία, 2004, σελ. 261.

24. Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), Μητρώων Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-

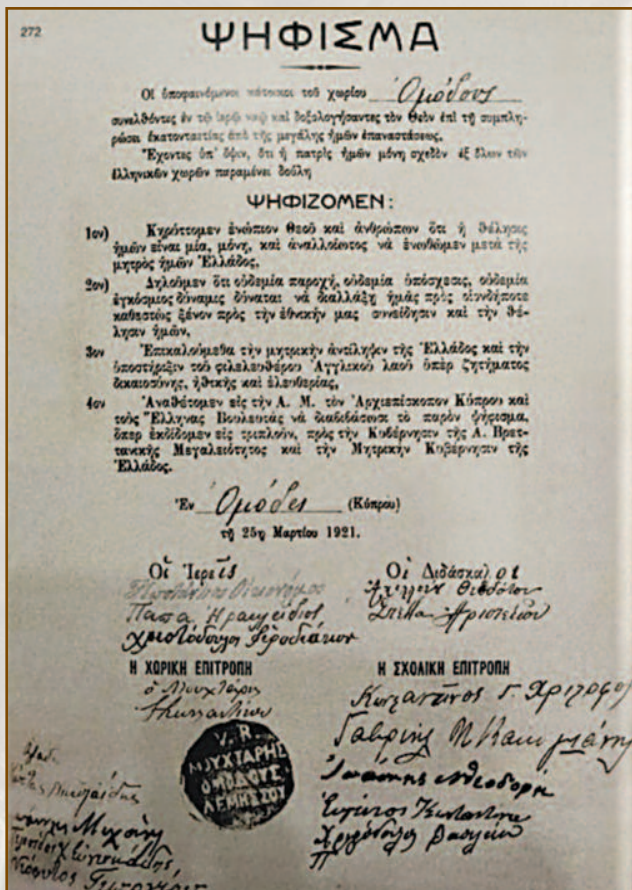
1959, τόμος Ε', ό.π., σελ. 247.

25. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

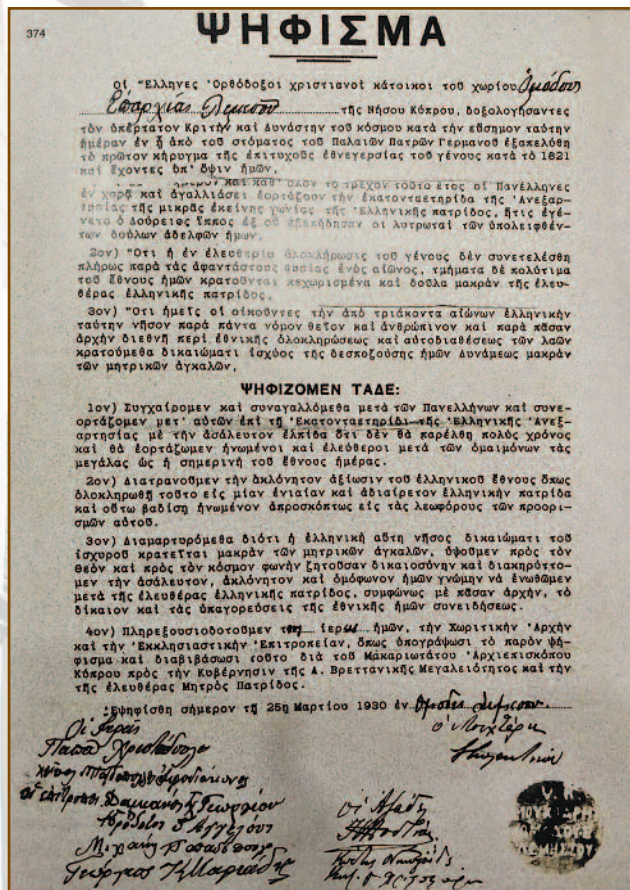
26. Ιωάννης Αβρααμίδης, Γενεαλογικόν δένδρο Ομόδους και άλλη συναφή, x.ε., x.χ., σελ. 363. 1) Το επώνυμο «Γερολέμου» είναι το πατρώνυμο της Φιγούρας και το «Αντωνίου» το επώνυμο που έλαβε από τον σύζυγό της Αντώνη Βουνιώτη μετά τον γάμο τους.

27. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Μαρούλλας Αντωνίου, ό.π.

28. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

Υπογραφές από τους κατοίκους του Ομόδους στο πρώτο Ενωτικό Δημοψήφισμα το 1921. Πηγή: Ενωτικών Δημοψήφισμα 1921, Εκδόσεις Επιφανίου, 2003.

Υπογραφές από τους κατοίκους του Ομόδους στο δεύτερο Ενωτικό Δημοψήφισμα το 1930. Πηγή: Ενωτικών Δημοψήφισμα 1930, Εκδόσεις Επιφανίου, 2003.

στον αγώνα της ΕΟΚΑ, η Ελένη Αντωνίου ανακαλώντας στη μνήμη της εκείνη την εποχή σημειώνει: «Την 1η του Απριλίου άρχισε να γίνεται η ΕΟΚΑ. Εγγραφήκασαν τα παιδιά, εγγραφήκασαν στην ΕΟΚΑ, τζι ο αρφός μου τζι ο γαμπρός μου. Εμείς εν τζαι εξέραμεν τίποτα, εν τω μεταξύ επροχώρησεν, ήταν τζαι καλόκαιρι, ο γαμπρός μου ήταν πελεκάνος τζαι εδουλεύκαν τζι οι δυο αρφίοι μου μαζίν του, έρχουνταν που τη δουλειά, επηαίνωναν στον καφενέ, έρχουνταν πίσω τζαι εππέφταν. Το πρωί ήταν ηρωμένα τα ρούχα τους. Ε, η αρφή μου που επαρακολούθαν τον χαρτωμένον της λαθεί του "θέλω να σου πω. Οι αδελφούες μου ως τωρά ήταν ήσυχοι, έρχουνταν που τη δουλειά, ήταν καθαρά τα ρούχα τους, τωρά ή κλεψιές πάτε τζαι κάμνετε ή κάτι κακό πάτε τζαι κάμνετε, σε κάτι επαρέσυρές τους". Ε, ο Άριστος εμπιστεύτηκεν το της χαρτωμένους του, λαθεί της, "να σου πω κάτι τζαι να μεν το πεις, εγγραφήκαμεν στην ΕΟΚΑ". Η αδελφή μου εν τζαι κράταν μυστικό που μένα, είπεν μου το τζαι μένα, αηλά μεν μιλήσεις λαθεί μου, ε, εν εμίλησα. Ε, στο μεταξύ κάτι εκαταλήθων τζι οι γονείς μου. Η μάμμα μου όταν το έμαθε ενθουσιάστηκε! "Για την ΕΟΚΑ, για την Ελλάδα!" φώναζε».

Τόσο για την ίδια την οικογένεια όσο και για την κοινότητα του Ομόδους η συμμετοχή στον Αγώνα υπήρξε μια αυτονόητη πράξη και όχι κάτι που υπερέβαινε εαυτόν. Σε ερώτηση προς τη Μαρούλλα Αντωνίου σχετικά με το πώς αντέδρασε η ίδια όταν ο σύζυγός της της ανέφερε ότι το σπίτι τους θα διατεθεί στην υπηρεσία του Αγώνα, μια και η ίδια ήταν μητέρα διδυμων κοριτσιών τριών μόλις μηνών, σημείωσε: «Είπεν μου ο άντρας μου [σ.σ. ότι εννά κάμουμε

Σημεία από το εσωτερικό του κρησφύγετου. Φωτογραφία: Ιλιάνα Κουλαφέτη.

Η Μαρούλλα Αντωνίου στο εσωτερικό του κρησφύγετου κρατώντας μια φωτογραφία που δείχνει πώς ήταν το σπίτι της μετά την ανατίναξη από τους Βρετανούς. Στη φωτογραφία διακρίνεται το τζάκι ή τσιμινιά κατά την κυπριακή διάλεκτο, μέσα στο οποίο είχε δημιουργηθεί το κρησφύγετο. Φωτογραφία: Ιλιδάνα Κουλαφέτη.

κρησφύγετο], εφοήθηκα, αλλήλ' ίνταμ που 'τουν να κάμω; Ήταν να πω ό; Ήμουν πατριώτισσα παραπάνω που ούλληον τον κόσμο. Τζ' η μάμμα μου τζ'αι τα αδέλφια μου τζ'αι ούλληοι».

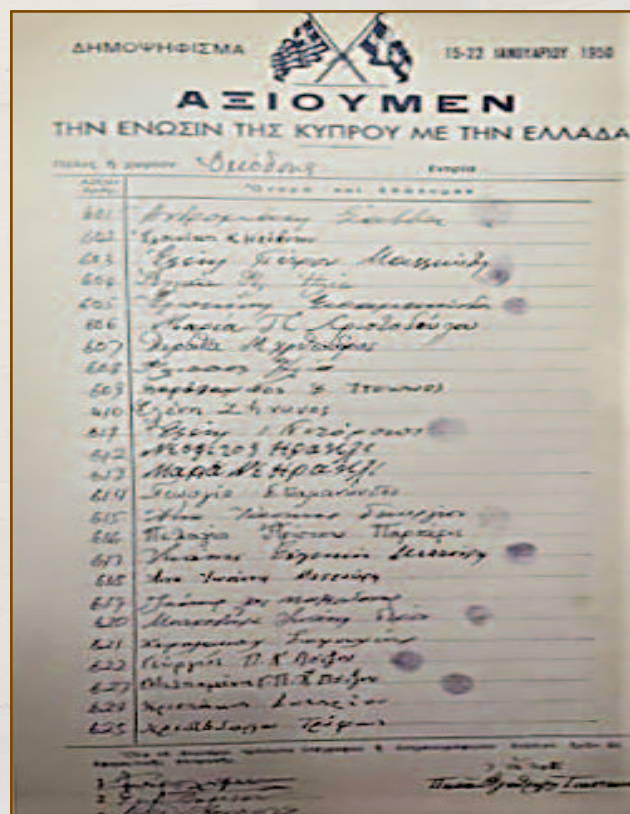
Για την οικογένεια Αντωνίου και Θεοδώρου η πιο σημαντική επαναστατική πράξη ήταν να διατηρηθεί ο «όρκος της σιωπής», ο οποίος υπήρξε ένα από τα μεγαλύτερα συστατικά της επιτυχίας του τετραετούς Αγώνα. Περιγράφει η Μαρούλλα Αντωνίου: «[σ.σ. Οι αρφούες μας τζ' ο άντρας μου] επηαίναν εις τες ενέδρες, πού επηαίναν εμείς εν ιξέραμεν, τους ερωτούσαμε 'μα, γιατί αρκείτε να γυρίσετε; Μα, γιατί έν' ήρωμένα τα ρούχα σας;'. 'Τίποτε, έχουμε δουλειά', έτσι μας ελέαν στην αρχή. Ύστερα αναγκαστήκαν να μας πουν διότι ήταν αναμειγμένοι, γιατί έρχονταν τζ' αλλήλοι αντάρτες εις το σπίτι μας, τζ' αλλήλοι χωριανοί που ήταν ανακατωμένοι, ε, έπρεπε να κρατούμε το σπίτι μας κλειστό. Παρόλο που το χωριό μάς είχαν πολλή εμπιστοσύνη. Όλος ο κόσμος ήταν αναμειγμένος χωρίς να είναι στην ΕΟΚΑ. Εθώρεν, εν έβλεπεν. Εν έλεγεν τίποτε, εν εμίλιν».

Η κατασκευή του κρησφύγετου

«Ήρτεν ο Αυξεντίου στο σπίτι μας για να γίνει το κρησφύγετο με εντολήν του! Εκαταδιώκαν την ΕΟΚΑ τζ'αι εζήτησεν ο Αυξεντίου να γίνουν κάτω στα Κρασχωρία κρησφύγετα. Ο γαμπρός μου μόλις τον επαντρέψαμεν, ένα σπίτι που το είσιεν εθυσίασεν το. 'Να το κάμουμε σπίτι μας', είπε»²⁹.

Με αυτά τα λόγια αρχίζει την αφήγησή της για την κατασκευή του κρησφύγετου στο σπίτι της αδελφής της η Ελένη Αντωνίου. Δίνοντας έμφαση στο ότι η εντολή κατασκευής ήρθε από τον υπαρχηγό της ΕΟΚΑ και στο ότι η οικογένεια χωρίς δεύτερη σκέψη «θυσιάσε» το σπίτι της προς εξυπηρέτηση του Αγώνα,

29. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

Υπογραφές από τους κατοίκους του Ομόδους στο Ενωτικό Δημοψήφισμα του 1950. Πηγή: Ενωτικός Δημοψήφισμα 1950, Εκδόσεις Επιφανίου, 2003.

Εσωτερικός χώρος του κρησφύγετου στο Όμοδος. Στο βάθος διακρίνεται αναπαράσταση της σύλληψης των αγωνιστών που κρύβονταν στο σπίτι του Άριστου Θεοδώρου και της συζύγου του Μαρούλλης Αντωνίου. Φωτογραφία: Ιλιάνα Κουλαφέτη.

συνεχίζει και μας περιγράφει πως από τη δημιουργία ενός πρώτου, όχι και τόσο ικανοποιητικού κρησφύγετου, κατασκευάστηκε εν τέλει ένα κάτω από την τσιμινιά ³⁰ του σπιτιού.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα και των δύο αδελφών, το πρώτο κρησφύγετο κτίστηκε στην αυλή της οικίας της Μαρούλλης Αντωνίου, στο εσωτερικό ενός ξυλόφουρνου, από τον οποίο γινόταν η είσοδος και η έξοδος προς και από τον κυρίως χώρο του κρησφύγετου.

«Εκάμαμεν πρώτα ένα κρησφύγετο, είχαμε τον μάστορα τον Χαμπή του Σταυρή, που ήταν πολλά καλός κτίστης της εποχής τζείνης, έκτιζε σπίτι του Άριστου μίαν αποθήκη για να βάζει τα πιθάρκα του τζει μέσα. Ούλλη μέρα έκτιζεν στο σπίτι, την νύχτα εκάμαμεν τα κρησφύγετα. Ήσαν, αννοίξαν πίσω που το σπίτι, αννοίξαν που πίσω που το σπίτι, στην φραχτή, αννοίξαν έναν ωραίο λιάκκο τζαι εκάμασιν το κρησφύγετο. Δεν ήξερε κανένας μες στο χωρκό πως είχαμε κρησφύγετα! Μόνον η οικογένεια μας, οι αντάρτες που ήταν μέσα τζι έναν παιδί που εβοήθαν, ο Μιχάλης Αργυρού, που έσυρνε τα χώματα τζαι επετάσαν τα με τα αδέρφια μου. Τζι ετρύπησεν τον τοίχο του σπιτιού, έκαμεν μίαν ωραία καμάρα τζαι εβόλαμε ερμαράκι, ούτε εξεχώριζε, τζαι εμπαινναν μέσα τζαι που πάνω που το κρησφύγετο εκτίσαμεν φούρνο. Ήσαν το πρώτο που εκάμασιν» ³¹.

Παρ' όλη τη μαεστρία, ωστόσο, το εν λόγω κρησφύγετο δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ από τους αντάρτες καθώς μετά από επιτόπια επίσκεψη του Γρηγόρη Αυξεντίου παρατηρήθηκε πως το κρησφύγετο «ήταν υγρό, εν έκαμμεν, ήταν να πνιούσιν [σ.σ. οι

αγωνιστές]» ³². Έτσι, και αφού απορρίφθηκε η χρήση του, δόθηκε εντολή από τον Άριστο Θεοδώρου ³³ να κτιστεί νέο κρησφύγετο μέσα στο σπίτι.

Η κατασκευή άρχισε, σύμφωνα με τον αγωνιστή Νίκο Παλαιολόγο ³⁴, πριν από τις 14 Σεπτεμβρίου, όταν αφίχθη η αντάρτικη ομάδα στο χωριό. Σύμφωνα και με τα λεγόμενα της Μαρούλλης Αντωνίου, ότι το πρώτο κρησφύγετο ξεκίνησε να κατασκευάζεται περί τα μέσα Αυγούστου, προκύπτει το συμπέρασμα πως το κρησφύγετο πιθανόν να κτίστηκε προς τα τέλη του Αυγούστου με αρχές Σεπτεμβρίου ³⁵.

Υπεύθυνος για την κατασκευή του κρησφύγετου τέθηκε ο Χαράλαμπος Σταύρου, κτίστης στο επάγγελμα ³⁶, σε συνεργασία με τα αδέρφια Αντωνίου και τον Μιχάλη Αργυρού. Προκειμένου να τηρηθεί άκρα μυστικότητα, οι διαδικασίες για τη δημιουργία του νέου κρησφύγετου έγιναν τάχιστα και ολοκληρώθηκαν σε διάστημα μόλις οκτώ ημερών ³⁷. Οι εν λόγω διαδικασίες, μάλιστα, λάμβαναν χώρα κατά τη διάρκεια της νύχτας ³⁸. Στην κατασκευή του συνέβαλαν και άλλοι Ομοδίτες, όπως για παράδειγμα ο Δάμος (Αδάμος) ο «σιοφέρης», ο οποίος μετέφερε σταδιακά άμμο με το αυτοκίνητο, ώστε να μην τεθεί στο στόχαστρο των αρχών με το πρόσχημα πως τα κατασκευαστικά υλικά προορίζονταν για την αποθήκη που έκτιζε ο Άριστος Θεοδώρου στο σπίτι του ³⁹. Η είσοδος στο κρησφύγετο γινόταν από το τζάκι, μετακινώντας την πήλινη πλάκα στην οποία άναβε η φωτιά, μέσω μιας ξύλινης σκάλας η οποία οδηγούσε στο υπόγειο δωμάτιο ⁴⁰. Το υπόγειο δωμάτιο ήταν κάτω από την κουζίνα. Σύμφωνα με

30. Σύμφωνα με το Ετυμολογικό Λεξικό της Ομιλούμενης Κυπριακής Διαλέκτου, τσιμινιά είναι η κτιστή μέσα στον τοίχο θερμάστρα ή η καπνοδόχος. Η λέξη προέρχεται από το προβηγκιανό chemineia, που αποτελεί δάνειο από το αρχαίο καμιναιά που σημαίνει φούρνος, Κυριάκος Χατζηγιάννου, Ετυμολογικό Λεξικό της Ομιλούμενης Κυπριακής Διαλέκτου, εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία, 2010, σελ. 199.

31. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

32. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Μαρούλλης Αντωνίου, ό.π.

33. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

34. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Γιώργου Παλαιολόγου, ό.π.

35. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

36. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

37. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Μαρούλλης Αντωνίου, ό.π.

38. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

39. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου και Μαρούλλης Αντωνίου, ό.π.

40. Ιωάννης Αβρααμίδης, ό.π., σελ. 434.

Πανοραμική όψη του Ομόδους.

τον Νίκο Σπανό, ομαδάρχη, «όλη η κουζίνα του σπιτιού ήταν από κάτω σκαμμένη. Η είσοδος ήταν το σημείο στο υπήρχε η τσιμινιά, το τζάκι. Ήταν μια πολύ βαριά πλάκα, η οποία δύσκολα μετακινείτο [...]»⁴¹. Αν και ήταν ένα σχετικά «ευρύχωρο» κρησφύγετο, το οποίο προοριζόταν για πέντε άτομα, τελικά σε αυτό το βράδυ της προδοσίας κρύφτηκαν οκτώ άτομα. Στο κρησφύγετο δεν πραγματοποιείτο καμία δραστηριότητα και η παραμονή σε αυτό για μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν αδύνατη, αφού ο εξαρτισμός γινόταν μέσω γυψότουβλων. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γιώργος Παλαιοιλόγος, «αν μέναμε εκεί ακόμη λίγο θα είχαμε λιποθυμήσει»⁴². Το νέο κρησφύγετο αποτέλεσε τεράστια επιτυχία, αφού με το πέρας των εργασιών ο Γρηγόρης Αυξεντίου το επισκέφθηκε και δήλωσε «ρε, ποιος μάστρος σάς το έκαμεν; Έτσι κρησφύγετο εν εξανάδα πουθενά! Θα τον πάρω να μου φτιάξει τζι εμέναν ένα κρησφύγετο»⁴³.

Οι αντάρτες και η καθημερινότητά τους

Η καθημερινότητα των ανταρτών δεν διέφερε σε κάτι από εκείνη των υπόλοιπων αντάρτικων ομάδων της ΕΟΚΑ. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες των Ελένης Αντωνίου και Μαρούλλης Αντωνίου, οι αγωνιστές κατά τη διάρκεια της νύχτας είτε έλειπαν, καθώς έστηναν ενέδρες, είτε «γύριζαν στα βουνά, για να τα μάθωσιν». Κατά τη διάρκεια της ημέρας κρύβονταν πότε στο σπίτι, πότε στο πίσω μέρος της αυλής, όπου ασχολούνταν με τα όπλα τους και τα σχέδιά τους.

«Όλη μέρα ήταν κρυμμένοι, εκανονίζαν τα όπλα τους, μόλις άρχιζε να νυχτώνει επηγαίναν σε άλλα χωράκια, να κάμουν ενέδρες. Ήταν κλειστοί μες στα δωμάτια τους, εν τους ενοχλούσαμεν εμείς. Εξεβαίναν

άμα είσιεν ήλιο, επιάνναν τζαι τα μωρά τζαι ελαλούσαν 'κυρία Μαρούλλη να φκάλεις την μιαν Δόξα τζαι την άλληνη Ελευθερία'⁴⁴»⁴⁵.

Ωστόσο, δεν έλειπαν και οι καθημερινές στιγμές κατά τις οποίες οι αγωνιστές βοηθούσαν στην ετοιμασία του οικογενειακού τραπέζιου, ενώ ιδιαίτερο ρόλο διαδραμάτιζαν η οικογενειακή θαληπωρή και η φροντίδα που λάμβαναν στην οικία Θεοδώρου.

«Στήναμε τραπεζαρία, ο γέρος ο Κουλληπαής εμαίριευκε, ήταν και χειμώνας. Για την τροφοδότηση τους εδιάν τους η οργάνωση ορισμένα λεφτά. Ο γαμπρός μου εκουβάλλαν χαλλούμια, κρέατα, ό,τι έτρωεν τζέινος με την οικογένειαν του να φάσιν τζι οι αντάρτες, ήταν να μαγειρέψει το κρέας να φάσιν όλοι»⁴⁶, σημειώνει η Ελένη Αντωνίου, ενώ ο αγωνιστής Γιώργος Παλαιοιλόγος προσθέτει «[...] η γυναίκα [σ.σ. Μαρούλλα Αντωνίου] μας εφέρθηκε χωρίς φόβο, χωρίς αγωνία και η όλη η συμπεριφορά του ζεύγους ήταν άριστη προς εμάς»⁴⁷.

Ήταν βέβαια και αρκετές οι φορές που οι αγωνιστές δεν βρίσκονταν στο σπίτι της οικογένειας Θεοδώρου. Έλειπαν είτε σε ενέδρες είτε μετακινούνταν για να μην γίνουν αντιληπτοί, με αποτέλεσμα να απουσιάζουν για μεγάλα διαστήματα από το κρησφύγετο του Ομόδους. «[...] νιώθαμε τη θαληπωρή της οικογένειας. Φυσικά διαμέναμε σε έναν άλλον χώρο, όχι στον χώρο της συναληπαγής τους. Εμείς μέναμε σε ένα δωμάτιο στη μέση, σαν σαλόνι, οπωσδήποτε περνούσαμε τη μέρα μας εκεί, εκτός αν προγραμματίζαμε ενέδρα ή μετακίνηση από έναν τόπο σε άλλον. Όπως για παράδειγμα όταν έπεσε ο Μάκης ο Γιωργάλλης. Φύγαμε από το Όμοδος και πήγαμε περπατώντας πάνω από τον Αφάμη στην Τριμίκλινη κι από εκεί καταλήξαμε στον Άγιο Μάμα, στο σπίτι που είχαν επίσης κρησφύγετο, όπου μέναμε κάπου

41. Κλείτος Ιωαννίδης, Πρόσωπα και ιδέες, γράμματα και τέχνες, τόμος Δ', εκδόσεις Αρμίδα, Ιερά Μονή Κύκκου, Λευκωσία, 2003, σελ. 218.

42. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Γιώργου Παλαιοιλόγου, ό.π.

43. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

44. Ήταν σύνθηες κατά τη διάρκεια της τετραετίας του Αγώνα, αλληά και πιο πριν, οι γονείς να επιλέγουν ονόματα που παρέπεμπαν στην

Ένωση, την Ελλάδα, τον Αγώνα, την ελευθερία, τη δόξα και άλλες αρετές. Χαρακτηριστικά, πολλά κορίτσια ονομάστηκαν Ελλάδα, Ελευθερία και Δόξα.

45. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

46. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

47. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Γιώργου Παλαιοιλόγου, ό.π.

Ιστορικές Μνήμες Ε.Ο.Κ.Α.

Η μοναδική έγχρωμη φωτογραφία του υπαρχηγού της ΕΟΚΑ Γρηγόρη Αυξεντίου, η οποία επανήλθε στην αρχική της λήψη με προσωπικά έξοδα του διαχειριστή της σελίδας Ιστορικές Μνήμες ΕΟΚΑ, ο οποίος απευθύνθηκε στην ομάδα του Past in Color - Χρώμα στο Παρελθόν. Πηγή: Ιστορικές Μνήμες ΕΟΚΑ.

17 μέρες. Ήμασταν οκτώ αντάρτες και μια πολυμελής οικογένεια, έξι παιδιά και δύο οι γονείς, πολύ πατριώτες, ιδιαίτερα η μητέρα, η οποία σε μια στιγμή όταν μας περικύκλωσαν μας είπε 'Μην φοβάστε, μην φοβάστε' και μας κατέβασε και μας έκλεισε στο κρησφύγετο. Αυτό συνέβη και μια άλλη φορά, όταν εκεί ήταν ο Γρηγόρης Αυξεντίου»⁴⁸.

Ακόμα και την ημέρα της προδοσίας, η Μαρούλλα Αντωνίου έκανε το παν προκειμένου να μην ανακαλύψουν οι Βρετανοί την είσοδο του κρησφύγετου, για το οποίο ούτως ή άλλως είχε δοθεί πληροφορία. Μάλιστα, προνοητική καθώς ήταν, διατηρούσε μονίμως τα κάρβουνα πάνω στην τσιμινιά στο τζάκι για να μπορεί να τα ρίξει οποιαδήποτε στιγμή και να αρχίσει το μαγείρεμα. Κάτι που έκανε ακόμη κι όταν οι Βρετανοί εισήλθαν στην οικία στις 21 Ιανουαρίου 1957⁴⁹.

Κατά κοινή ομολογία, οι αγωνιστές ένωσαν την οικογένεια Θεοδώρου και Αντωνίου σαν δική τους οικογένεια. Η αγάπη, η συμπαράσταση, η θαλπωρή και η βοήθεια που λάμβαναν υπήρξαν παράγοντες σημαντικοί στη διεξαγωγή του Αγώνα. Με τη βοήθεια, εξάλλου, των απλών και καθημερινών αυτών των ανθρώπων κατέστη ο αγώνας της ΕΟΚΑ καθολικός.

Η προδοσία

Στις 21 Ιανουαρίου 1957 και κατόπιν προδοσίας, οι βρετανικές αρχές περικύκλωσαν το σπίτι του Άριστου Θεοδώρου και της Μαρούλλας Αντωνίου. Σύμφωνα με τη Μαρούλλα Αντωνίου, την ημέρα της σύλληψης ένας κάτοικος του χωριού Φοινί, με την ονομασία Δήμος, κίνησε να ειδοποιήσει την οικογένεια πως υπήρ-

ξε προδοσία σχετικά με το κρησφύγετο. Παρ' όλα αυτά, δεν πρόλαβε, αφού δολοφονήθηκε στη διαδρομή προς το Όμοδος και συγκεκριμένα στις Κάτω Πλάτρες⁵⁰. Σύμφωνα με μαρτυρίες, οι πληροφορίες που έλαβαν οι βρετανικές αρχές για τη θέση του κρησφύγετου προήλθαν από συλληφθέν μέλος της ΕΟΚΑ.

Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Νίκος Σπανός σε συνέντευξή του στον Κλήιτο Ιωαννίδη⁵¹, «ήταν εντελώς αιφνίδια η επιχείρηση των Εγγλέζων, η οποία έγινε στο Όμοδος και στην περιοχή Τροόδους. Είχε γίνει μια σύλληψη ενός ανθρώπου που ξέραμε ότι δεν ήταν άνθρωπος εμπιστοσύνης, ωστόσο δυστυχώς δεν υπήρχε κανένας τρόπος για να μπορέσουμε να απαλλογούμε από αυτόν. Έγινε η σύλληψή του και άρχισε να αναφέρει αμέσως ονόματα και τόπους. Δυστυχώς γνώριζε πολλὰ κρησφύγετα, γνώριζε πολλὰ χωριά, πολλούς ανθρώπους, κι ήταν εντελώς αιφνίδια η επιχείρηση που έγινε, μας κατέλαβε εξ απροόπτου [...] Ήταν προδομένος ο τόπος, ακόμα και η είσοδος του κρησφύγετου»⁵².

Από τη στιγμή εκείνη και έπειτα οι Βρετανοί περικύκλωσαν το χωριό και επέβαλαν curfew⁵³, χωρίς ωστόσο να πλησιάσουν το κρησφύγετο. Ήταν εκείνη η στιγμή που οι αγωνιστές, με πρόταση του Πολύκαρπου Γιωρκάτζη, αποφάσισαν να χρησιμοποιήσουν για μοναδική και τελευταία φορά το κρησφύγετο εντός της οικίας, καθώς τις μέρες τους της περνούσαν συνήθως μέσα στο σπίτι ή στην αυλή ή ήταν εκτός στα βουνά. «Εκείνη τη μέρα ακούσαμε τα αυτοκίνητα τα στρατιωτικά και δεν τα είδαμε να περάσουν. Οπότε εγώ που κρατούσα σκοπιά πάνω στο δώμα του σπιτιού είδα ότι οι Άγγλοι ήταν πόξω και το είπα στον Σπανό. Κι αμέσως κρίναμε καλό να κατεβούμε στο κρησφύγετο»⁵⁴.

48. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Γιώργου Παλαιολόγου, ό.π.

49. Κλήιτος Ιωαννίδης, ό.π., σελ. 225.

50. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Μαρούλλας Αντωνίου, ό.π.

51. Κλήιτος Ιωαννίδης, ό.π., σελ. 218-230.

52. Κλήιτος Ιωαννίδης, ό.π., σελ. 224-225.

53. Κατ' οίκον περιορισμός.

54. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Γιώργου Παλαιολόγου, ό.π.

Εξωτερική όψη του κρησφύγετου της ΕΟΚΑ στο Όμοδος. Πηγή: Κοινοτικό Συμβούλιο Ομόδους www.omodos.org.

«Επερικυκλώσαν το σπίτι. Εγέμωσαν το σπίτιν Εγγλέζους, οι αυ-
λές. Εγυρίζαν τζαι δεν εβρίσκαν το κρησφύγετο. Ένας αξιωματικός
είπεν στην κατάθεσην του ότι “ο θεάνθρωπος αν εκατέβαινεν
χωρίς προδοσία δεν έβρισκε αυτό το κρησφύγετο”. Τζαι επήαν
τζαι εφέραν τον προδοτήν για να το δείξει τζαι να το βρούσιν»⁵⁵.

Στο μεταξύ, δύο μέλη των αποικιοκρατικών αρχών, ο αστυ-
νομικός επιθεωρητής Μπάρηλου και ο λοχίας Στιούαρτ, μετά
από υπόδειξη του πληροφοριοδότη, μετακίνησαν την πλάκα
στην τσιμινιά η οποία οδηγούσε στην είσοδο του κρησφύγετου⁵⁶,
καλώντας τους αγωνιστές να παραδοθούν, όπως και έγινε, αφού
σύμφωνα με τον αρχηγό της οργάνωσης Γεώργιο Γρίβα οι αγω-
νιστές στην ουσία είχαν παγιδευτεί στο υπόγειο κρησφύγετο και
δεν υπήρχε τρόπος διαφυγής.

Η Μαρούλλα Αντωνίου υπογραμμίζει χαρακτηριστικά:
«Αννοίξαν τα παράθυρα τζαι επετάσαν τα ξύλα. Λαλεί της αρφής
μου της Ελένης, “πιάς’ τα κοπελλούθκια σου κυρά να φύουν
που δαμέσα”. Λαλεί του η μάμμα μου, “μα γιε μου έν’ χειμώνας,
έν’ κρυάδα, πού να φκάλουμν τα μωρά;”. “Πιάς’ τα κοπελ-
λούθκια σου τζαι να φύτε” λαλεί της μάμας μου, “τζ’ εμείς ξέρουμε
ναμ πο’ να γινεί δαμέσα”. Εν επιάσαν τα μωρά να τα φκάλουν
έξω η μάμμα μου τζ’ η αρφή μου, εν τω μεταξύ εφωνάξαν ούλληνη
την οικογένεια, εστήσαν μας μες στη μάνδρα, τα σιέρκα πάνω,

τζ’ ένας Εγγλέζος κάθε έναν άτομο με το όπλο μες στο στήθος»⁵⁷.

Οι Βρετανοί συνέλαβαν τον Άριστο Θεοδώρου, καθώς και
τους πιο κάτω αγωνιστές: Σάββα Κουληλαλή, Γεώργιο Νικολάου
(Παλαιοιόλογο), Κυριάκο Κόκκινο, Νίκο Σπανό, Ιωάννη
Επαμεινώνδα, Αντώνη Κυριάκου, Πολύκαρπο Γιωρκάτζη και
Γεώργιο Λοιζιδνόπως επίσης και τις Ελένη Αντωνίου, Μαρούλλα
Αντωνίου και Φιγούρα Γερολέμου - Αντωνίου. Στο κρησφύγετο
ανακαλύφθηκαν ένα οπλοπολυβόλο Bren, τρία υποπολυβόλα
Thompson, ένα υποπολυβόλο Schmeisser, ένα τυφέκιο Lee
Enfield, τρία περίστροφα, τρεις φυσίγγιοθήκες, 700 σφαίρες και
τέσσερις χειροβομβίδες⁵⁸.

Η μόνη δύσκολη στιγμή που η Μαρούλλα Αντωνίου και ο
Άριστος Θεοδώρου ξέσπασαν ήταν όταν κινδύνευαν τα δίδυμα
κορίτσια τους. Η αδελφή της Μαρούλλας, Ελένη Αντωνίου, θυ-
μάται πως δόθηκε εντολή τα μωρά να πάνε σε ορφανοτροφείο,
ωστόσο, η πρόταση αυτή δεν ετίθετο προς διαπραγμάτευση για
τη μητέρα των κοριτσιών.

«[...] τα μωρά, ορφανοτροφείο’ [σ.σ. λαλούν οι στρατιώτες].
Λαλεί τους ‘ό’ ο Άριστος! Έν θα παν τα μωρά μου ορφανοτρο-
φείο. Επιτρέπετε μου να τα πάρω σε ένα σπίτι δικό μου μες στο
χωρκό;’ Είπαν του ναι. Μαζί μας επήεν ολόκληρος στρατός τζαι
επιάσαν τα μωρά οι στρατιώτες τζαι επροχωρούσαμεν εμείς

55. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

56. «Εις ποινήν φυλακίσεως διά βίου κατεδικάσθησαν χθες οι συλ-
ληφθέντες εις το κρησφύγετον Ομόδους», Φιλελεύθερος, 25 Απριλίου
1957.

57. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Μαρούλλας Αντωνίου, ό.π.

58. «Εις ποινήν φυλακίσεως διά βίου κατεδικάσθησαν χθες
οι συλληφθέντες εις το κρησφύγετον Ομόδους»,
Φιλελεύθερος, 25 Απριλίου 1957.

● **Η Μονή Τιμίου Σταυρού στο Όμοδος.** Πηγή: Κοινοτικό Συμβούλιο Ομόδους, www.omodos.org.

μπροστά τ'επήραμεν τα σε μια ξαδέλφη μου, την Ελένη. Εφκήκεν μια χαρά. Επήεν ο Άριστος, ο γαμπρός μου, λαλήι του 'ρε Νίκο παίρνουν μας εμάς τ'ζι εν ιξέρουμεν αν θα ξαναγυρίσουμε. Τα μωρά μου αφήνω τα στα σιέρκα σου, ορφανοτροφείο εν θέλω να τα πάρεις', εβάσαν τ'ζαι δέκα λίρες, 'έλα τες', λαλήι του, 'τα μωρά μου ορφανοτροφείο μεν τα πάρεις!'»⁵⁹.

Αργότερα, οι συλληφθέντες και οι συλληφθείσες μεταφέρθηκαν στα κρατητήρια Πιλατών. «Ήρταν, επιάσαν μας ούλληους, εβάλλαν μας σε μια σιερόκασιαν τ'ζι εισιν έναν Τουρκούνιν τ'ζι έκανε μου 'κκκ', τάχα πως εννά μας κρεμάσουσιν. 'Ε, κρεμάστε μας', λαλήω τους. Λαλήι το Τουρκούι, 'κιάολε, κιάολε τούτη έν' ορκισμένη ΕΟΚΑ, τούτην πρέπει να κρεμάσετε'. 'Ε, κρεμάστε με' λαλήω του, 'εν τ'ζαι φοούμαι, εγώ είμαι γεννημένη αντάρτισσα'. Τ'ζι η μάνα μου έτσι ήτουν. Επιάσαν μας, εβάλλαν μας στη σιερόκασια, όι στην ίδια με τους αντάρτες», αναφέρει για την ημέρα της σύλληψής της η Μαρούλλα Αντωνίου.

Στα κρατητήρια οι αγωνιστές υπέστησαν άγρια βασανιστήρια. Περιγράφει χαρακτηριστικά ο Γιώργος Παλαιολόγος: «Μας έδεσαν με σύρμα και μας επήραν στις Πλάτρες. Εκεί, μας είχαν δεμένους με ττέλλη και βλήπαμε τον τοίχο. Ήμασαν ο Κυριάκος Κόκκινος, εγώ, ο Απόστρατος και ο Κουλληπής. Ερχόταν ένας λοχίας και του έλεγα "I die for ΕΟΚΑ" και με έκανε σάκο του μποξ. Καταϊδρωνε, ξεκουραζόταν και έφευγε. Αυτό γινόταν 5-6 φορές τη μέρα. Κάποια στιγμή από την κούραση αποκοιμήθηκα και μου έδωσε μιαν πατσάρκάν, εν θα την ξεχάσω. Μετά μας φόρτωσαν σε καμιόνια και μας μετέφεραν στην Ομορφίτα. Ο Άγγλος που με ξυλοκοπούσε 5-6 φορές τη μέρα έτρεξε και μου είπε "I'm sad I won't see you hanging". Από το ξυλοκόπημα που έφαγα στις Πλάτρες θα έπρεπε να είχαν λιώσει τα νεφρά μου. Αλλά είμαι καλά, δόξα σοι ο Θεός. Μας εσκέπαζε ο Θεός»⁶⁰.

Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του αγωνιστή Κυριάκου Κόκκινου, ο οποίος περιγράφει πώς και πότε ξεκίνησαν τα βασανιστήρια και το ξύλο μετά τη σύλληψη. Ο αγωνιστής Κυριάκος Κόκκινος, γνωστός με το ψευδώνυμο «Γκίκας» στον Αγώνα,

● **Γραφικό δρομάκι στο Όμοδος.** Πηγή: Αψίδα www.apsida.cut.ac.cy.

59. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

60. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Γιώργου Παλαιολόγου, ό.π.

Προτομή του Δοσίθεου Κονόμου έξω από τη Μονή Τιμίου Σταυρού Ομόδους, έργο του Αριστείδη Αναστασιάδη.

Φωτογραφία: Ματθοπούλου Ευαγγελία. Πηγή: Κύπρος: τόποι μνήμης – χώροι τέχνης.

περιγράφει: «Την ώρα της συλληψέως όχι [σ.σ. δεν μας χτύπησαν]. Κακομεταχείριση υπήρχε, αλλά όχι βασανισμός – η πραγματικότητα είναι αυτή. Όταν συλληφθήκαμε, μας έδεσαν τα χέρια, μας ερεύνησαν επιτόπου και μας οδήγησαν από το σπίτι που βρισκόμασταν στα αυτοκίνητα. Στα αυτοκίνητα που μας ανέβαζαν μας κακομεταχειρίζονταν, μας δυσκόλευαν πολύ, μας χτυπούσαν για ν' ανέβουμε. Τα βασανιστήρια άρχισαν μετά, στις Πλάτρες⁶¹ [...] Στο σπίτι που συλληφθήκαμε υπήρχε ράδιο, λειτούργουσε με αντένα. Έκοψαν το σύρμα της αντένας του ραδίου και μας έδεσαν [...] Όταν μας πήγαν στις Πλάτρες και μας κατέβασαν από τα αυτοκίνητα έγινε διαχωρισμός»⁶².

Μέσα από τις αναμνήσεις του ο Γιαννάκης Επαμεινώνδα αναφέρει σε σχετική μαρτυρία⁶³ για τη νύχτα της σύλληψής τους «[σ.σ. Μέσα στο κρησφύγετο ήμασταν] ο Νίκος Σπανός, ομαδάρχης της περιοχής, ο Κυριάκος Κόκκινος από το Παλαιχώρι, ο Κουλλιαπής, εγώ, ο Πόλυς και κάποιοι άλλοι που δεν τους θυμάμαι. Ήμασταν οκτώ άτομα. Οι άλλοι άρχισαν σιγά-σιγά να βγαίνουν από το κρησφύγετο και να παραδίδονται. Τελευταίοι

μείναμε εγώ και ο Πολύκαρπος. Στα χέρια μας βρισκόταν και η επιστολή Γρίβα. Για να μην πέσει στα χέρια των Άγγλων, την κάναμε κομματάκια και την κατάπιε και ακολούθως αρχίσαμε να βγαίνουμε από το κρησφύγετο. Βγήκα πρώτος και με ακολούθησε ο Πολύκαρπος. Βγαίνοντας αντίκρισα τον περιβόητο ανακριτή Σείβορι. Είχε το ένα πόδι ακουμπισμένο σε καρέκλα, στο ένα χέρι κρατούσε το αυτόματο και στο άλλο δύο χειροβομβίδες. Γελούσε ειρωνικά. Μας έβαλαν στα αυτοκίνητα και μας πήγαν στις Πλάτρες, όπου μας υπέβαλαν σε φριχτά βασανιστήρια. Τον Γιωρκάτζη τον βασάνισαν απάνθρωπα. Η σύλληψή μας έγινε στις 19 ή 21 του Γενάρη του 1957.

Από τις Πλάτρες μας έφεραν στο Σεράγι και από εκεί στις Κεντρικές Φυλακές. Εμένα, μαζί με άλλους αγωνιστές, με μετέφεραν στη συνέχεια σε φυλακές της Αγγλίας, ενώ ο Πόλυς κρατήθηκε στις Κεντρικές Φυλακές⁶⁴ [...] Το ξύλο που φάγαμε στις Πλάτρες και τα βασανιστήρια δεν περιγράφονται. Πώς να σου το πω; Δεν ήξερες αν θα ζούσες, ή εσύ ή εκείνος ας πούμε. Και οι άλλοι βέβαια. Αλλά ακόμα τον βασάνιζαν και μπροστά

61. Γιώργος Ηλιάδης, Πολύκαρπος Γιωρκάτζης 1955-1959, Μαρτυρίες, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 2009, σελ. 89.

62. Γιώργος Ηλιάδης, ό.π., σελ. 88.

63. Γιώργος Ηλιάδης, ό.π., σελ. 106-115.

64. Γιώργος Ηλιάδης, ό.π., σελ. 110.

● Πανήγυρις στο Όμοδος.

● Κρατητήρια Πύλλας. Πηγή: Λήκυθος, www.lekythos.library.ucy.ac.cy.

μου. Δηλαδή όταν ήλεμε βασανιστήρια, μέχρι λιποθυμίας. Τι να σου πω. Ο κόσμος όταν ακούει βασανιστήρια δεν μπορεί να βάλει ο νους του τι σημαίνουν. Το τι βασανιστήρια υπέστη ο Γιωρκάτζης είναι πέραν της ανθρώπινης φαντασίας. Και ήμουν αυτόπτης μάρτυρας»⁶⁵.

Στο μεταξύ η ανατίναξη του κρησφύγετου στο Όμοδος δεν έγινε αμέσως. Αντιθέτως, οι Βρετανοί επέλεξαν να αφήσουν μία εβδομάδα να περάσει χωρίς να ενημερωθεί οποιοσδήποτε για τη σύλληψη, ενώ οι κάτοικοι δεν μπορούσαν να μάθουν τα νέα, καθώς τέθηκαν σε κατ' οίκον περιορισμό. «Εδιερωτάουν ο κόσμος, 'τι συμβαίνει, τι συμβαίνει;', ούτε ανατινάξαν το

κρησφύγετο, ούτε στα ράδια είπαν, ούτε τίποτα. Τζαι επεριμέναν οκτώ μέρες [σ.σ. οι Βρετανοί] πως ήταν να 'ρπει ο Αυξεντίου»⁶⁶.

Εν τω μεταξύ, ο κοινοτάρχης του χωρκού επηλεγράφησε στη βασίλισσα της Αγγλίας ότι στο σπίτι που ανακαλύψαν, το σπίτι με τους αντάρτες, έσκει δύο δίδυμα τριών μηνών. Τζαι επήραν την μητέρα τους εις τις Πλάτρες τζαι τα μωρά εμείναν εκτεθειμένα μες στο χωρκό, τζι ειδοποίησεν η βασίλισσα να αφήσουν ελεύθερη τη μάνα τζαι τα δύο δίδυμα, τζι αφήσαν την ελεύθερη τζι ήρτεν στα μωρά της. Τζι ερώταν την ο κόσμος τι συμβαίνει τζι είπεν τους η αρφή μου ότι είχαμε κρησφύγετο»⁶⁷.

Αργότερα, οι Βρετανοί ισχυρίστηκαν πως η ανατίναξη ήταν

65. Γιώργος Ηλιάδης, ό.π., σελ. 111-112.

66. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

67. Α.Σ.Ι.Κ., Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου, ό.π.

Μετά τη λήξη του αγώνα, στις 28 Οκτωβρίου 1960 μια ομάδα κατοίκων του Ομόδους αποφάσισε την ίδρυση Μουσείου Αγώνος. Στο μουσείο, το οποίο στεγάστηκε σε αίθουσα της μονής, εκτίθενται προσωπικά αντικείμενα αγωνιστών της ΕΟΚΑ, όπως του Γρηγόρη Αυξεντίου, του Στυλιανού Λένα, του Μιχαήλ Καραολή κ.ά., και αποτελεί το πρώτο Μουσείο Αγώνος στην Κύπρο. Πηγή: Κοινοτικό Συμβούλιο Ομόδους, www.omodos.org

ΟΤΙ ΑΠΟΜΕΙΝΕ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΝΑΤΙΝΑΞΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΑΤΟΣΠΙΤΟΥ

Φωτογραφίες από τα συντρίμια του σπιτιού των Αρίστου Θεοδώρου και της συζύγου του Μαρούλλας Αντωνίου με λεζάντα «Ό,τι απέμεινε από την ανατίναξη του χωριατόσπιτου». Πηγή: Κ. Παπαδήμας, «Στην περιοχή του ανατιναγμένου κρησφύγετου», *Τάιμς οφ Σάιπρους*, τόμος Α', αρ. 8, 30 Σεπτεμβρίου 1957.

Το κρησφύγετο ως μουσείο

Στις 22 Οκτωβρίου 2017 το Κοινοτικό Συμβούλιο Ομόδους τέλεσε τα επίσημα εγκαίνια του νέου χώρου του κρησφύγετου μετά από αναστήλωση και επιστημονική καθοδήγηση και εποπτεία του Ρηγίνου Αριστοτέλους⁷⁰. Μονίμως ανοιχτό στο κοινό, το νέο μουσείο της κοινότητας συνδυάζει μουσειακό χώρο και αναπαράσταση του κρησφύγετου. Ο επισκέπτης μπορεί να

έρθει σε οπτική επαφή με προσωπικά αντικείμενα της οικογένειας Αντωνίου και Θεοδώρου, τα οποία δόθηκαν για τη δημιουργία του μουσειακού χώρου, και να διαβάσει επιστολές. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν η έκθεση οπλισμού καθώς και η αναπαράσταση της σύλληψης, η οποία ωστόσο, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Παρ' όλη αυτά, δεν παύει να αποτελεί ένα από τα πιο αξιόλογα δείγματα αξιοποίησης ιστορικού χώρου και ανάδειξής του μέσα από τη μουσειακή έκθεση.

70. «Εγκαίνιασθηκε το Μουσείο/Κρησφύγετο Αγώνα 1955-1959», *Εφημερίδα Λεμεσός*, ημερομηνία πρόσβασης 20

Νοεμβρίου 2019, <http://www.elemesos.com/index.php/apart/item/33032-egkainia-mouseiokrisfigeto-omodos-291017.html>.

Αναπαράσταση της σύλληψης των αγωνιστών που βρίσκονταν στο κρησφύγετο. Φωτογραφία: Ιλιάνα Κουλαφέτη.

Οι αγωνιστές του κρησφύγετου

Νίκος Σπανός

Ο Νίκος Σπανός ήταν ο ομαδάρχης των ανταρτών που κρύβονταν στον κρησφύγετο του Ομόδους. Γεννημένος το 1935, απόφοιτος του Δημοτικού Σχολείου Πέρα Ορεινής και του Παγκυπρίου Γυμνασίου, όταν συνελήφθη ήταν ήδη φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών. Διέκοψε τις σπουδές του το

1955 με την έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και κατήλθε στην Κύπρο προκειμένου να συμβάλει στην απελευθέρωση και την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Στον Αγώνα, στην αρχή ανέλαβε τη θέση του υπεύθυνου των ομάδων σαμποτέρ της Λευκωσίας και τον Νοέμβριο του '55 μετακινήθηκε στην περιοχή

Πιτσιλιάς, όπου ανέλαβε τις ομάδες υπαιθρου. Μετά την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας απελευθερώθηκε, επέστρεψε στην Αθήνα όπου ολοκλήρωσε τις σπουδές του και το 1962 γύρισε στην Κύπρο, όπου ξεκίνησε το εκπαιδευτικό του έργο.

Γεώργιος Νικολλάου Παλαιολόγος

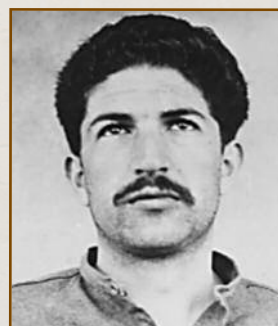

Ο Γιώργος Νικολλάου, γνωστός στον Αγώνα με το ψευδώνυμο «Παλαιολόγος», γεννήθηκε στις 23 Ιουλίου 1936 στον Άγιο Δομέτιο. Μιμήθηκε στην ΕΟΚΑ από τον Μάκη Γιωργάλη με τον οποίο ήταν συμμαθητές στο Παγκύπριο Γυμνάσιο. Αρχικά, πήρε μέρος στο Εκτελεστικό, μέχρι τη μέρα που πυροβόλησε τον Τούρκο αστυνομικό Νιχάτ Βασίφ, ο οποίος είχε αρπάξει τον Ιάκωβο

Πατάτσο από τον λαιμό, προκειμένου να ελευθερώσει τον αγωνιστή. Τότε βγήκε αντάρτης στα βουνά με εντολή του Γεώργιου Γρίβα και ενσωματώθηκε στην αντάρτικη ομάδα του Νίκου Σπανού. Τον Σεπτέμβριο του 1956 έφτασε στο Όμοδος, όπου βρέθηκε μαζί με τους υπόλοιπους αγωνιστές στο κρησφύγετο της οικίας Θεοδώρου. Με τη σύλληψή του οδηγήθηκε στα κρατητήρια Πλατρών και από εκεί στις Κεντρικές Φυλακές. Σήμερα ζει με την οικογένειά του στη Λευκωσία.

Γιαννάκης Επαμεινώνδα

Ο Γιαννάκης Επαμεινώνδα, γνωστός στον Αγώνα με το ψευδώνυμο «Καραϊσκάκης», γεννήθηκε στις 7 Απριλίου 1933 και υπήρξε ένας από τους πιο στενούς συνεργάτες του Πολύκαρπου

Γιωρκάτζη, ο οποίος τον όρκισε στον Αγώνα. Εργάστηκε στο δίκτυο πληροφοριών της ΕΟΚΑ. Το 1956 μαζί με τους αγωνιστές Φειδία Συμεωνίδη, Κυριάκο Μάτση, Παναγιώτη Αριστείδου, Μάκη Γιωργάλη, Πολύκαρπο Γιωρκάτζη και Τεύκρο Λοϊζου απέδρασαν από τα κρατητήρια Ομορφίτας ντυμένοι εργάτες. Από εκεί η ομάδα διασκορπίστηκε και μαζί με τον Γιωρκάτζη και τον Αντώνη

Κυριάκου τράβηξαν προς το Όμοδος, όπου ο Γεώργιος Γρίβας είχε ήδη αποστείλει μια επιστολή στην οποία «κατσάδιαζε» τους νέους που είχαν αφήσει την περιοχή τους χωρίς την εντολή του και τους διέταζε να επιστρέψουν πίσω. Παρ' όλα αυτά, ήταν πολύ αργά για να επιστρέψουν και κίνησαν προς το κρησφύγετο, για το οποίο είχε ήδη δοθεί πληροφορία στους Βρετανούς.

«Ήμουν και θα είμαι πάντα αντάρτισσα! Όταν ήρτεν ο άντρας μου να μου πει πως θα κάμουμε το σπίτι μας κρησφύγετο είχα θκυο μωρά, δίδυμα, ούτε ενός χρονού εν ήταν. Εφοήθηκα για μια στιγμή, μα ίντα να πω; Να πω όί στην πατρίδα μου; Στην απελευθέρωση; Στον σκοπό μας; Αγαπούσαμεν ούλληοι την πατρίδα μας περίτου της ζωής μας. Τζι εκάμαμεν κρησφύγετο τζι εγίναμεν δαμέσα με τους αγωνιστές ένα! Μια οικογένεια για μια ζωή!». Απόσπασμα από τη συνέντευξη της Μαρούλλας Αντωνίου στη γράφουσα και στον Ανδρέα Κάριο, 17 Αυγούστου 2019. Φωτογραφία: Ιλιάνα Κουλαφέτη.

Κυριάκος Κόκκινος

Γεννημένος στις 2 Ιουλίου 1934 στο Παλαιχώρι, ο Κυριάκος Κόκκινος μυήθηκε στον Αγώνα τον Μάρτιο του 1955 από τον συναγωνιστή του Νικόλα Αβραάμ και παρέμεινε στα βουνά ως αντάρτης με τα ψευδώνυμα «Γκίκας» και «Νήτρος»⁷¹. Η πρώτη του αποστολή ήταν η φύλαξη οπλισμού και η επιλογή προσώπων από την Πιτσιλιά για ένταξη στην ΕΟΚΑ⁷². Ανήκε στην αντάρτικη ομάδα του Γρηγόρη Αυξεντίου μαζί με τους αγωνιστές Μπαταριά, Σάββα Κουλληπαή, Χριστόφορο Χριστοφίδη, Ανδρέα Νικοηαΐδη, Γεώργιο Λοϊζίδη «Απόστρατο»,

Γεώργιο Μιχαήλ, Χρίστο Τσιάρτα, Αυγουστή Ευσταθίου και Γιάννη Παύλου. Μετά τη δημιουργία της Κυπριακής Δημοκρατίας εργάστηκε ως υπάλληλος στη Cyta. Σήμερα διαμένει στο Παλαιχώρι.

Σάββας Κουλληπαής

Ο Σάββας Κουλληπαής καταγόταν από τον Άγιο Παύλο Πιτσιλιάς και έζησε στον Άγιο Θεόδωρο, όπου νυμφεύθηκε και απέκτησε οικογένεια. Μυήθηκε στον αγώνα της ΕΟΚΑ ήδη από το ξεκίνημά του και ορίστηκε αρχηγός των ομάδων κρούσης της περιοχής Πιτσιλιάς. Γράφει στο ημερολόγιό του ο συναγωνιστής του Νικόλας Αβραάμ-Αβδέλλης για τη μύηση του Κουλληπαή: «Την άλλη μέρα, πρωί, 8 Νοεμβρίου 1954, ήβρα τον Σάββαν Κουλληπαήν από τον Άγιον Θεόδωρο, του εκμυστηρεύτηκα και εκείνου το “πράγμα”,

που μόλις το άκουσε ενθουσιάστηκε και μου είπε ότι και στο χωριό του και στον Άγιο Ιωάννη της Πιτσιλιάς θα αναλάβει προσωπικά και υπευθύνως την υπόθεση. Και πράγματι ανέλαβε, εργάσθη, έγινε αντάρτης, ήτο με τον Γέρο τον Διγενή εις τη μάχη του Πεύκου και στη μάχη των Σπηλιών και κατόπιν επήγε με την ομάδα του Σπανού και συνελήφθη ύστερα με επτά άλλους εις

το Όμοδος, κατεδικάσθη εις ισόβια δεσμά και ήτο στη φυλακή έως ότου υπεγράφησαν οι συμφωνίες και εδόθη αμνηστία...». Ο Σάββας Κουλληπαής, «ο γεροπλάτανος» της ΕΟΚΑ, εντάχθηκε στην ομάδα του Νίκου Σπανού, που είχε προωθηθεί στο Όμοδος, και ήταν ένας από τους συλληφθέντες του κρησφύγετου. Μαζί με τους συναγωνιστές του καταδικάστηκε σε ισόβια δεσμά και αφέθηκε ελεύθερος μετά τις υπογραφές των Συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου. Με τη σύσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας διορίστηκε επιστάτης στην επαρχιακή διοίκηση Λεμεσού έως τη συνταξιοδότησή του. Αφησε την τελευταία του πνοή στις 20 Σεπτεμβρίου 1979.

71. Γιώργος Ηλιάδης, ό.π., σελ. 90

72. Γιάννης Χρ. Σπανός, Ο Αγρός στον αγώνα της

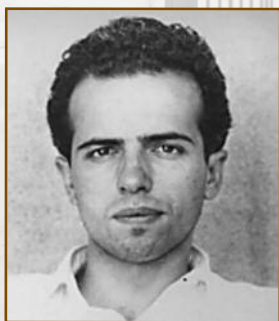
ΕΟΚΑ, έκδοση Συλλόγου Αγροτών και Φίλων Αγρού, Λευκωσία, 2004, σελ. 393.

Φωτογραφία από το εσωτερικό του κρησφύγετου. Πηγή: Κοινοτικό Συμβούλιο Ομόδους, www.omodos.org.

Πολύκαρπος Γιωρκάτζης

Ο Πολύκαρπος Γιωρκάτζης γεννήθηκε στο Παλαιχώρι στις 21 Νοεμβρίου του 1930. Τηλείωσε το Δημοτικό Σχολείο Παλαιχωρίου το 1943 και τη Σχολή Σαμουήλ το 1950, και από τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους μέχρι την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ εργάστηκε ως γραφέας στο Εμπορικό Επιμελητήριο Λευκωσίας. Τον Αύγουστο του 1954 μυσήθηκε στην ΕΟΚΑ από τον Μάρκο Δράκο και προωθήθηκε στον στενό κύκλο των συνεργατών του Διγενή. Η έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ τον Απρίλιο του 1955 τον βρίσκει υπεύθυνο των Μυστικών Υπηρεσιών της οργάνωσης με το ψευδώνυμο «Κικέρων». Τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου ανέλαβε την οργάνωση και τη διεύθυνση των ομάδων του Εκτελεστικού

στη Λευκωσία, ενώ αργότερα βγήκε αντάρτης στα βουνά έως τον Ιανουάριο του 1957, όταν κατόπιν προδοσίας συνελήφθη στο χωριό Όμοδος. Μετά τη σύλληψή του στο Όμοδος, δικάστηκε και καταδικάστηκε σε ισόβια δεσμά και μεταφέρθηκε στις Κεντρικές Φυλακές, από όπου απέδρασε. Με την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας ο Πρόεδρος Μακάριος τον διόρισε αρχικά υπουργό Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων (μεταβατική περίοδος) και κατόπιν υπουργό Εσωτερικών. Το 1963, με την εκδήλωση των διακοινοτικών ταραχών, ανέλαβε επικεφαλής της Οργάνωσης Ακρίτας. Τον Ιούλιο του 1964 ανέλαβε και το Υπουργείο Άμυνας, παράλληλα με το Υπουργείο Εσωτερικών. Το 1967 παντρεύτηκε τη Φωτεινή. Στις 5 Μαρτίου 1969 ιδρύθηκε κόμμα με το όνομα «Ενιαίο Κόμμα Εθνικοφρόνου Παρατάξεως», με πρόεδρο τον Γλαύκο Κληρίδη και στελέχη τον Πολύκαρπο Γιωρκάτζη και τον Τάσσο Παπαδόπουλο. Στις 15 Μαρτίου του 1970 βρέθηκε δολοφονημένος σε ερμηκή περιοχή κοντά στο χωριό Μια Μηλιά της Λευκωσίας.

Οι πολιτικοί κρατούμενοι και καταδικασθέντες Ομόδους στο εσωτερικό του κρησφύγετου το οποίο πλέον λειτουργεί ως μουσείο. Φωτογραφία: Ιλιάνα Κουλαφένη.

Αντώνιος Κυριάκου

Ο Αντώνης Κυριάκου γεννήθηκε στη Λύση το 1936. Εντάχθηκε στον αγώνα της ΕΟΚΑ από το ξεκίνημα, το 1955, ως μέλος σε μαχητικές ομάδες (κρούσεως) και αντάρτης στις περιοχές των χωριών Λύση, Πεδουλιάς, καθώς και στη Μαραθάσα⁷³. Στο κρησφύγετο του Ομόδους έφτασε με τον Πολύκαρπο Γιωρκάτζη. Μετά τη σύλληψή του οδηγήθηκε στα κρατητήρια Πλατρών όπου βασανίστηκε άγρια και από εκεί στην Ομορφίτα. Μετά από περίπου έναν μήνα οδηγήθηκε στις Κεντρικές Φυλακές. Αποφυλακίστηκε με τη λήξη του Αγώνα. Επέστρεψε στην Αμμόχωστο, όπου εργαζόταν ως οικοδόμος. Σήμερα ζει στη Λευκωσία με την οικογένειά του.

Αριστος Θεοδώρου

Ο Άριστος⁷⁴ Θεοδώρου γεννήθηκε στις 10 Φεβρουαρίου του 1932 στην Πάχνα και ήταν μαραγκός – επιηλοποιός στο επάγγελμα. Παντρεύτηκε τη Μαρούληλα Αντωνίου το 1955, με την οποία απέκτησε τρία παιδιά και μυήθηκε στον αγώνα της ΕΟΚΑ, μαζί με τα αδέλφια της συζύγου του, όταν μετακόμισε στη συζυγική οικία στο Όμοδος. Δρούσε ως μέλος της ομάδας του Ομόδους και εκτελούσε οποιαδήποτε αποστολή κατ' εντολή της οργάνωσης. Στον Αγώνα ήταν γνωστός με το ψευδώνυμο «Πανουργιάς». Αποφυλακίστηκε με τη λήξη του Αγώνα και επέστρεψε στο Όμοδος, όπου συνέχισε να εργάζεται ως μαραγκός. Σε ηλικία 42 ετών έπαθε εγκεφαλικό ως αποτέλεσμα των βασανιστηρίων που υπέστη στα κρατητήρια. Απεβίωσε το 1992.

Γεώργιος Λοϊζίδης

Ο Γεώργιος Λοϊζίδης «Απόστρατος» καταγόταν από τα Χανδριά. Αφού μυήθηκε στον αγώνα της ΕΟΚΑ, δραστηριοποιείτο στις αντάρτικες ομάδες της Πιτσιλιάς, υπό την εποπτεία του Γρηγόρη Αυξεντίου. Μαζί με τους υπόλοιπους αγωνιστές συνελήφθη στο κρησφύγετο του Ομόδους⁷⁵.

73. Φοίβος Πρωτοπαπιάς (επ.), Μνημών Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959, τόμος Γ', Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού – Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία, 2004, σελ. 1427.

74. Στο χωριό του τον φώναζαν και Αριστοκράτη.

75. Σύμφωνα με τον Γιάννη Χρ. Σπανό, ο Γεώργιος Λοϊζίδης στρατεύθηκε στο πλευρό των αποικιοκρατών μετά τη σύλληψή του στο Όμοδος, Γιάννης Χρ. Σπανός ό.π., σελ. 563.

● *Η πηλατεία Ομόδους.*

ΠΗΓΕΣ

Προφορικές μαρτυρίες

Αρχείο Συνεντεύξεων Ιλίας Κουλαφέτη

- Συνέντευξη Γιώργου Παλαιολόγου
- Συνέντευξη Ελένης Αντωνίου-Γεωργίου-Νεοκλήους
- Συνέντευξη Μαρούλλας Αντωνίου - Θεοδώρου

Αρχεία

- Republic of Cyprus, Census of Population and Agriculture 1960, volume 1, population by location, race and sex, Nicosia 1962, Table IX.

Τύπος

- *Έθνος*, 1957
- *Ελευθερία*, 1957
- *Τάιμς οφ Σάιπρους*, τόμος Α', αρ. 8, 30 Σεπτεμβρίου 1957
- *Φιλελεύθερος*, 1957

Ηλεκτρονικός Τύπος

- www.elemesos.com
- www.xronografos.com

Βιβλιογραφία

- Γεώργιος Γρίβας, *Χρονικών Αγώνος ΕΟΚΑ*, Λευκωσία, 1972.
- Γιάννης Χρ. Σπανός, *Ο Αγρός στον αγώνα της ΕΟΚΑ*, έκδοση Συλλόγου Αγροτών και Φίλων Αγρού, Λευκωσία, 2004.
- Γιώργος Ηλιάδης, *Πολύκαρπος Γιωρκάτζης 1955-1959, Μαρτυρίες*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 2009.
- Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*, Αθήνα, 2004.

- Ιωάννης Αβρααμίδης, *Γενεαλογικόν δένδρο Ομόδους και άλλα συναφή*, χ.ε., χ.χ.
- Κλέιτος Ιωαννίδης, *Πρόσωπα και ιδέες, γράμματα και τέχνες*, τόμος Δ', εκδόσεις Αρμίδα, Ιερά Μονή Κύκκου, Λευκωσία, 2003.
- Κυριάκος Χατζιωάννου, *Ετυμολογικό Λεξικό της Ομιλούμενης Κυπριακής Διαλέκτου*, εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία, 2010.
- Κώστας Νικολαΐδης, *Ιστορία της Ιεράς Μονής του Τιμίου και Ζωοποιού Σταυρού Ομόδους*, Χριστόδουλος Γ. Βασιλειάδης & ΣΙΑ ΔΕΠΕ, Λευκωσία, 2019.
- Κώστας Παπαγεωργίου, *Όμοδος*, χ.ε., χ.χ.
- Παύλος Φ. Ιωαννίδης (επ.), *Όμοδος. Τόπος – Άνθρωποι – Ιστορία*, εκδόσεις Χριστόδουλος Γ. Βασιλειάδης, Λευκωσία, 2015.
- Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), *Μητρώων Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959*, τόμος Α', Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία, 2004.
- Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), *Μητρώων Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959*, τόμος Γ', Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού – Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία, 2004.
- Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), *Μητρώων Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959*, τόμος Ε', Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία, 2004.
- Φοίβος Πρωτοπαπός (επ.), *Μητρώων Αγωνιστών ΕΟΚΑ 1955-1959*, τόμος Η', Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού – Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία, 2004.

ΠΑΡΑΘΥΡΟ
ΛΟΞΕΣ ΜΑΤΙΕΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

parathyro.politis.com.cy